

1978. – № 11. – С.96–100.

28. Яцун О.І. Молодь Чернігівщини у відбудовний період (1921–1925 роки) // Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини: Збірник наукових праць / Укладачі: Л.Е. Раковський, В.М. Дрозденко, Л.Б. Панченко. – Чернігів, 1999. – Вип.ІV. – 94 с.

References

1. Aleshchenko M.I. Do pytanja pro uchast' komnezamiv respubliki u kul'tosvitnij roboti na seli (1921–1925 rr.) // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1986. – № 5–6. – S.138–140.

2. Alilujko K.I., Markova S.V. Osvitno-vyhovna systema USRR 20-h – 30-h rr. XX st. jak chynnyk legitymizacii' pravljachogo rezhymu // Osvita, nauka i kul'tura na Podilli. Zbirnyk naukovykh prac'. – Kam'janec'-Podil's'kyj, 2011. – T.17 Pam'jati akademika Petra Tymofijovycha Tron'ka. – S.340–349.

3. Bor'ba trudjashhihsja Chernigovshhiny za vlast' Sovetov (1917–1919 gg.). Sbornik dokumentov i materialov. – Chernigov, 1957. – 476 s.

4. Gorbanivs'kyj S. Na politosvitni temy (Pidsumky j perspektyvy) // Radjans'ka osvita. – sichen' 1926. – № 1. – S.41–45.

5. Davydenko Ju.M. Rol' tovarystva "Prosvita" v nacional'no-kul'turnomu zhytti Nizhynshhiny // Literatura i kul'tura Polissja. – Nizhyn, 2002. – Vyp.18. – S.80–81.

6. Derzhavnyj arhiv Chernigivs'koi' oblasti. – F.R.270 (5487). – Op.1. – Spr.92.

7. Tam samo. – F.R.593. – Op.1. – Spr.2051.

8. Tam samo. – F.R.600. – Op.1. – Spr.561.

9. Dovzhenko A. Uchytel' i politosvitnja robota na seli vlitku // Radjans'ka osvita. – traven' 1927. – № 5. – S.52–60.

10. Zhurba M. Etnonacional'ni ta miznarodni aspekty dijat'nosti gromads'kyh ob'jednan' ukrai'ns'kogo sela (20–30 rr. XX st.): Monografija. – K.: Naukovyj svit, 2002. – 499 s.

11. Zaharchenko M.V. Osoblyvosti sociokul'turnogo zhyttja ukrai'ns'kogo sela u 1920–1929 rr. [Tekst]: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Zaharchenko Maryna Vasylivna; Cherkas. nac. un-t im. Bogdana Hmel'nyc'kogo. – Cherkasy, 2012. – 20 s.

12. Kingi V. Poglyblennja politosvitn'oi' roboty na seli j sil's'kyj uchytel' // Radjans'ka osvita. – berezen' 1926. – № 3. – S.46–49.

13. Kovaliv M. Gromads'ka robota vchytelja v vesnjanu dobu // Radjans'ka osvita. – berezen' 1926. – № 3. – S.49–51.

14. K otkrytiju Raboche-Krest'janskogo Kluba // Nash Put' (Sosnica). – 1920. – 26 nojabrja.

15. Kul'tura razvivajetsja // Nash Put' (Sosnica). – 1920. – 23 nojabrja.

16. Mandryk Ja.I. Do pytanja doslidzhennja problemy derzhavnoi' polityky u sferi osvity ta kul'tury v ukrai'ns'komu seli naprykinci 20-h – u 30-ti roky XX st. istorykamy suverennoi' Ukrai'ny // Naukovi zapysky Instytutu narodoznavstva NAN Ukrai'ny. – 1999. – Vyp.4. – S.38–42.

17. Molotkina V.K. Kul'turno-osvitnja dijat'nist' ukrai'ns'kyh sil'budiv v umovah nepu // Naukovi zapysky z ukrai'ns'koi' istorii': Zbirnyk naukovykh statej: Perejaslav-Hmel'nyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj instytut im. G.S. Skovorody: kafedra istorii' i kul'tury Ukrai'ny. – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2000. – Vyp.10. – S.298–303; Ideologizacija dijat'nosti kul'turno-osvitnih ustanov Ukrai'ny v umovah nepu // Tam samo. – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2002. – Vyp.13. – S.400–405.

18. Nastroi' ta povedinka naselennja Chernigivshhiny v umovah stalins'koi' revoljucii' "zgyry". 1928–1938 / Avt. vstup. st. ta uporjad.: O.Kovalenko, R.Podkur, V.Vasyl'jev, O.Lysenko. – Chernigiv: Vy-davec' Lozovyj V.M., 2012. – 464 s.

19. N. Sil'bud spyt' // Chervone selo (Gluhiv). – 1927. – 6 bereznja.

20. Pid praporom Zhovtnja. Socialistychni peretvorennja na Chernigivshhiny za roky Radjans'koi' vlady. Dobirka dokumentiv / Uporjad.: V.D. Fal'chevs'ka, L.J. Fastovs'ka, M.T. Jacura. – Chernigiv, 1977. – 306 s.

21. Reabilitovani istorijeju: U dvadcaty semy tomah. Chernigivs'ka oblast' / Uporjadnyk: O.B. Kovalenko, R.Ju. Podkur, O.V. Lysenko, O.I. Zheljezna. – Kn.1. – Chernigiv: RVK "Desnjans'ka pravda", 2008. – 800 s.

22. Socialisticheskoe stroitel'stvo na Chernigovshhine 1921–1941. Sbornik dokumentov i materialov. – K.: "Naukova dumka", 1983. – 229 s.

23. CDAVOVU. – F.1. – Op.2. – Od. zb. 3941.

24. Tam samo. – F.27. – Op.2. – Od. zb. 112.

25. Chervone selo (Gluhiv). – 1927. – 18 ber.

26. Chernigivs'ka "Prosvita": Bibliogr. pokazhch. / Skl. I.Ja. Kaganova, L.V. Stud'onova; Vidp. za vyp. P.V. Gryshhenko. – Chernigiv, 2008. – 67 s.

27. Jurchenko A.V. Rozvytok merezhi sil'budiv i hat-chyralen' na Ukrai'ni (1921–1925 roky) // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1978. – № 11. – S.96–100.

28. Jacun O.I. Molod' Chernigivshhiny u vidbudovnyj period (1921–1925 roky) // Problemy istorychnogo i geografichnogo krajeznavstva Chernigivshhiny: Zbirnyk naukovykh prac' / Ukladachi: L.E. Rakovs'kyj, V.M. Drozdenko, L.B. Panchenko. – Chernigiv, 1999. – Vyp.IV. – 94 s.

Topchij O.S., assistant of department of political history of the Kyivnational economic Vadim Get'manUniversity (Ukraine, Kiev), topchij3007@gmail.com

Activity of intelligentsia of Chernigov in cultural and educational institutions of region in 1920 – on poch. 1930th

In the article an origin, becoming and development of network of cultural and educational institucy, is analysed on Chernigov in 1920–1930th and practical activity in these establishments of rural intelligentsia of edge. In 1920th actually the unique place and form of cultural and educational practice on a village (except for schools) was become by rural houses and khati-chital'ni. They must were replaced Ukrainian "Prosvita" the rural cells of which were known enough yet from a pre-revolution period. Considering these organizations counter-revolutionary, bolsheviks in a different method obtained their closing and in town, and in a village. Rural houses must were become the unique center of politprosvitnei work on a village.

Keywords: rural intelligentsia, Chernihiv region, houseforreading, peasanthouse, politically-educationalwork, agriculturalgroups.

Топчий А. С., ассистент кафедры политической истории, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (Украина, Киев), topchij3007@gmail.com

Деятельность интеллигенции Черниговщины в культурно-образовательных учреждениях региона в 1920–х – нач. 1930–х гг.

Проанализировано зарождение, становление и развитие сети культурно-образовательных институций на Черниговщине в 1920–х – нач.1930–х гг. и практическую деятельность в данных заведениях сельской интеллигенции края. Поскольку поле, на котором могли проявить себя сельские интеллигенты не отмечалось вариативностью, то, в 1920–е годы фактически единственным местом и формой культурно-образовательной практики на селе (кроме школ) стали сельские дома и избы-читальни. Они должны были заместить украинскую "Провситу", сельские ячейки которой были достаточно известны еще из дореволюционного периода. Считая эти организации контрреволюционными, большевики в разный способ добились их закрытия и в городе, и в селе. Сельские дома должны были стать единственным центром политпросветительской работы на селе.

Ключевые слова: сельская интеллигенция, Черниговщина, хата-читальня, крестьянский дом, политпросвещение, сельскохозяйственные кружки.

* * *

УДК 94:376.58–058.55(477)“1920/1925”

Волошинова А. В.

аспірантка кафедри історії слов'ян,
Донецький національний університет
(Україна, Донецьк), anua-voloshinova@yandex.ru

Повсякденне життя вихованців закладів для дітей з девіантною поведінкою в Радянській Україні в першій половині 1920–х рр.

Метою даної роботи є дослідження повсякденного життя вихованців мережі закладів для дітей з девіантною поведінкою в Радянській Україні в першій половині 1920–х рр. Методологічну основу роботи складають історико-генетичний, проблемно-хронологічний методи та метод історичного моделювання. Спеціальні історичні методи дозволили авторці подати матеріал в повній мірі у чіткій послідовності та логічній завершеності, розкрити причинно-наслідкові зв'язки і закономірності появи на вулиці дітей з девіантною поведінкою та процес їх соціалізації, відтворити картину повсякденно життя вихованців закладів для дітей-правопорушників та дефективних дітей у різноманітних його аспектах – побутові умови, специфіку навчання та виховання, відпочинку і дозвілля. Результатом проведеного дослідження є визначення задоволення соціально-культурних потреб вихованців закладів для дітей з девіантною поведінкою в Радянській Україні в першій половині 1920–х рр.

Ключові слова: історія повсякденності, безпритульні та бездоглядні діти, мережа закладів для дітей-правопорушників і дефективних дітей, девіантна поведінка.

Початок ХХ століття приніс дитячому населенню України неймовірні страждання – Перша світова війна та її наслідки, Лютнева і Жовтнева революції, громадянська війна, голод 1921–1922 рр., ломка патріархальних сімейних відносин і, як підсумок, сплеск дитячої безпритульності, бездоглядності та пов'язаних з ними форм девіантної поведінки в країні.

Зараз в Україні налічується більше 160 тисяч дітей у віці 8–16 років, які мають потребу у турботі держави, або у прийомних батьках [16, с. 6]. Значне погіршення рівня життя привело до актуалізації проблеми дитячої наркоманії, проституції, бродяжництва, правопорушень. У зв'язку з цим немалий інтерес представляє успішний досвід роботи з дітьми з девіантною поведінкою в 20–ті роки ХХ ст. в Радянській Україні. В період свого становлення радянська влада швидкими темпами зуміла зібрати безпритульних правопорушників з вулиці й розмістити по дитячих будинках, надавши їм можливість реабілітуватися, стати повноправними громадянами радянського суспільства. Тому створення продуктивної системи роботи з дітьми з девіантною поведінкою не можливе без врахування унікального історичного досвіду ліквідації дитячої безпритульності в 1920–ті рр., котрий сьогодні не використовується через недостатнє дослідження.

Ситуація, що склалася в країні на початку 1920–х рр. вимагала негайного створення мережі дитячих будинків або притулків. На початку 1920–х рр. вона була розгалуженою і включала різновиди закладів як для дітей з нормальним фізичним та психічним розвитком, так і для дітей–правопорушників. Правове закріплення дана мережа набула в листопаді 1922 р., згідно з Кодексом законів про народну освіту, затвердженого Президією ВУЦВК [1].

Стаття 167 даного Кодексу передбачала створення спеціальних установ для неповнолітніх правопорушників та дефективних дітей і включала в себе: основний та допоміжний дитячі будинки для правопорушників, трудову колонію для неповнолітніх правопорушників, трудовий будинок для дівчат, основний та допоміжний дитячі будинки для дефективних дітей [1]. Основною метою даних закладів було соціальне виховання дітей шляхом розвитку в них соціально–корисних навичок та підготовки до самостійного життя відповідно до їх особливостей [2, арк. 2].

Метою даної статті є дослідження повсякденного життя вихованців мережі закладів для дітей з девіантною поведінкою в Радянській Україні в першій половині 1920–х рр. Завданнями роботи є дослідити задоволення соціально–культурних потреб вихованців закладів, виявити особливості їх навчально–виховного процесу.

Зазначене питання частково розглядалося в роботах українських дослідників В. Є. Виноградової–Бондаренко та О. І. Анатольєвої. Проблема повсякденного життя вихованців мережі закладів для дітей–правопорушників та дефективних дітей як окреме дослідження вивчається вперше [3, с. 67–69; 4, с. 276–279].

Джерельну базу дослідження склали, переважно, документи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державних

архівів Донецької, Луганської та Запорізької областей, а також опубліковані джерела офіційного походження.

Мережа закладів для дітей з девіантною поведінкою повинна була сприяти вихованню людини “нового типу”–енергійної, цілеспрямованої владою в потрібному напрямку, задоволеної своїм життям, але важке матеріальне становище дитбудинків призводило до того, що вони не виконували покладених на них завдань. Часто дітей вабили пригоди вуличного життя, можливість поласувати вкраденою їжею, відчуття свободи та незалежності.

Контингент вихованців закладів для дітей з девіантною поведінкою був складним для перевиховання, оскільки основними його клієнтами були діти–правопорушники, а саме: крадії, бандити, спекулянти, хулігани, вбивці, злодюги. Діти зіпсовані вулицею, котрі не знали правил та норм поведінки в суспільстві, часто вживали алкоголь, наркотики, полюбили азартні ігри. Бродячий спосіб життя виробляв в них непосидючість, тягу до бродяжництва. Так, Вирезков Петро, 14–ти років, перебуваючи в дитячому будинку для правопорушників в м. Юзівка, неодноразово тікав звідти, викрадавши речі, головним чином, одяг, та збував крадене на базарі. Як зазначав обслідувач Комісії для неповнолітніх правопорушників: “Вирізок–спритний організатор “походів” на базар. Базар – його рідна атмосфера. Замість того, щоб працювати в майстернях дитячого будинку, він промишляє злодійством і крадіжкам, в основному через лінь та небажання працювати” [5, арк. 26–27].

Згідно з Тимчасовим положенням про дитячі будинки, виданим в 1922 р., мережа закладів для дітей–правопорушників та дефективного дитинства мала бути забезпечена приміщенням, яке б задовольняло елементарні потреби гігієни та спільного проживання дітей, а саме, спальні кубатурою до 1 кубометру на дитину, учбові кімнати, ізолятор, комору для продуктів, кухню, кімнати для персоналу, пральню та теплу вбиральню. На ділі, далеко не кожен дитячий заклад мав гідне приміщення для проживання, а умови перебування бажали кращого [2, арк. 27].

Як правило, дитячі заклади розташовувалися в маєтках колишніх поміщиків, купців, фінансистів, зазвичай вони не опалювалися і протягом багатьох років залишалися без ремонту. Так, дитяча трудова сільськогосподарська колонія Українського Червоного хреста при завгоспі “Софіївка” Вознесенського району Запорізького округу розташовувалася в колишньому маєтку Генріха. Дивлячись на те, що головний будинок маєтку був зруйнований та його ремонт довгий час не закінчувався, дітей мусили розмістити в 4 окремі флігелі, в залежності від статі та віку. В санітарному плані, флігелі були сирі, що шкідливо позначалося на здоров'ї дітей [6, арк. 105].

Часто дитячим закладам не вистачало кімнат для облаштування кухонь, пралень, класних кімнат. В будинку для морально–дефективних дітей № 5 Запорізького округу, наприклад, не було окремої території для кухні та столової, тому їжу готували в приміщенні, де діти спали та навчалися. Так як в будинку не було столу та лавок, діти були змушені приймати їжу за партами і на ліжках [7, арк.50].

Дитячі заклади країни мали убоге устаткування, їм катастрофічно не вистачало ліжок, столів, стільців, постільної білизни і т.д. Так, в Ясногорівській сільськогосподарській колонії Бахмутського округу, за відсутності достатньої кількості ліжок та постелі, вихованці були змушені спати на підлозі, горищах, а хворі на малярію – в конюшні, ризикуючи своїм здоров'ям. За відсутності в колонії умивальників та водопроводу, діти майже не вмивалися [8, арк. 12]. В будинку для морально-дефективних дітей № 5 Запорізького округу не вистачало ліжок для вихованців, а ті, які малися, потребували ремонту [7, арк. 50].

Вихованці дитячих закладів часто не мали достатньої кількості одягу та взуття. Так, дитяча трудова с/г колонія Українського Червоного Хреста Запорізького округу була забезпечена одягом та взуттям тільки на половину [6, арк. 103]. А вихованці будинку для морально-дефективних дітей № 5 Запорізького округу зовсім не мали взуття, їм доводилося ходити босоніж по кахельній підлозі. Також, не мали діти і змінної білизни, тому, коли вона знаходилася в пральні, дітям доводилось сидіти в ліжках та прикриватися ковдрами [7, арк. 50].

Раціон дитячих будинків був досить убогим, в ньому часто були відсутні жири та цукор. На початку 1920-х рр. держава встановлювала добові норми харчування для кожної губернії в залежності від її місцевих умов, але потік безпритульних в дитячі заклади з середини 1921 р. значно збільшувався, і тому продовольства катастрофічно не вистачало. Встановлений за нормою добовий пайок, на практиці видавали лише в деяких "показових" дитячих закладах, в більшості ж будинків для дефективних дітей, білий хліб та овочі не видавали взагалі, а масло, м'ясо та цукор були рідкістю [9, арк. 44]. Поступово, з налагодженням та розширенням мережі закладів для дітей-правопорушників та дефективних дітей, харчування вихованців дещо покращувалося. Так, в дитячій трудовій с/г колонії Українського Червоного Хреста Запорізького округу на початку 1925 р. вживання їжі було триразовим, при чому 2 рази на день діти отримували гаряче. Вартість харчування 1 дитини на день в листопаді 1924 р. складала 12,3 крб., в грудні – 13,65 крб., та в січні 1925 р. – 10 крб. Діти, котрі за призначенням лікаря потребували посиленого харчування, отримували поліпшений денний раціон. Взагалі, харчування в колонії визнавалося задовільним, а зовнішній вигляд дітей – хорошим [6, арк. 103].

Для отримання додаткових джерел утримання дитячих закладів останні мали право на ділянку землі не менше 1 десятини, згідно з постановою Раднаркому УСРР від 13 січня 1922 р. Про наділення землею дитячих закладів соціального виховання [2, арк. 27]. Як правило, обробіткою землі займалися вихованці під наглядом вихователів або жителів сільської місцевості. Так, дитяча трудова с/г колонія Українського Червоного Хреста при завгоспі Софієвка Запорізького округу в своєму розпорядженні мала 305 десятин [6, арк. 103].

Профільні сільськогосподарські колонії окрім земельного наділа мали власне господарство. Так, вихованці вищезазначеної колонії займалися вирощуванням 17-ти коней, 5-ти лошат, 4-х корів, 5-ти телиць, 3-х бузівок, 2-х телят, 12-ти волів, 15-ти свиней та 150-ти голів різної птиці. За доглядом хазяйства

дітям допомагали спеціально навчені службовці, а саме: старший робітник, 3 конюха, воловик та сторож [6, арк. 103].

Оскільки вихованцями закладів для дітей-правопорушників та дефективних дітей в моральному та етичному плані були діти зіпсовані, то їх виховання було побудоване за принципом самообслуговування. В основному дитячому будинку для правопорушників в м. Луганськ самообслуговування охоплювало 75% роботи. Діти виконували наряди з прибирання приміщення будинку, чергування по кухні та їдальні [11, арк. 12]. Вихованці трудової колонії № 1 на хуторі Феофанія Київської губернії щодня займалися вбиранням приміщень, заготівлею дров і води, виконували сезонну роботу в саду та на городі [12, арк. 3]. Таким чином, діти мали змогу отримувати ази ведення господарства, прибирання приміщень, дотримання норм і правил санітарії та особистої гігієни.

Розпорядок дня вихованців дитячого закладу для безпритульних правопорушників встановлювався очільником закладу та педагогічним колективом, в залежності від типу закладу та особливостей контингенту дітей. Саме тому день безпритульних дітей з асоціальною поведінкою в різних закладах мав своєї відмінності. Так, вихованки катеринославського трудового будинку № 3 для дівчат мали наступний розпорядок дня: "вранішнє вставання – о сьомій ранку по сонцю, сніданок – о пів на дев'яту, щоденні прогулянки в Потьомкінський парк до Дніпра (вранішні та вечірні), шкільні заняття – з дев'ятої до тринадцятої години, обід – о тринадцятій годині дня, робота в швейній майстерні – з чотирнадцятої до сімнадцятої години дня, вечеря – о вісімнадцятій годині та відхід до сну – о дев'ятій годині вечора" [10, арк. 3].

Як видно з розпорядку дня, шкільні заняття в закладах для безпритульних дітей з девіантною поведінкою проводилися щоденно і займали більшу частину дня вихованців. В Тимчасовому положенні про заклади для дітей-правопорушників та дефективного дитинства за 1922 р. зазначалося: "господарське життя та внутрішню організацію закладу колектив мав змогу організувати керуючись Положенням про дитячі будинки для нормальних дітей, з відступами, що впливають з видів дефективності". Таким чином, академічний рік в закладах для дефективних дітей складався з 2-х півріч (семестрів) осіннє-зимнього з 1 вересня (жовтня) по 1 березня та весняно-літнього з 1 березня по 1 вересня (жовтня) [2, арк. 32]. Протягом літнього триместру дітям, в основному, проводили екскурсії, за наявності земельної ділянки при дитячому закладі, вони займалися вирощуванням сільськогосподарських культур, інколи – класні заняття [13, арк. 21].

В кінці кожного півріччя вихованці мали звітувати про виконану роботу в формі свят, постановок п'єс, виставок, виконання музичних, вокальних та літературних номерів. Згідно з 7-річним учбово-виховним планом, кожен вихованець був зобов'язаний виконати 14-ть семестрових заліків у вказаній формі [2, арк. 32].

В дитячих закладах для дефективного дитинства навчання проводилося за класною системою. Оскільки в даних закладах виховували дітей-злочинців, то поділ на класи відбувався в залежності від віку, розумових

здібностей та загального розвитку дітей, при чому особлива увага приділялася двом останнім критеріям [2, арк. 32].

Так як єдиної учбової програми для безпритульних та бездоглядних дітей з девіантною поведінкою ми не знайшли, можна зробити висновок, що вона розроблювалася в кожному закладі окремо, враховуючи попередній рівень знань, психологічні та вікові особливості вихованців. Так, в учбовому розкладі за тиждень в Запорізькому будинку для морально-дефективних дітей зазначалося 36 учбових годин, де 6 годин приділялося граматиці, 6 – письму, 5 – арифметиці, 5 – природознавству, 3 – малюванню, 3 – роботі з картоном чи пластиліном, 3 – краєзнавству, 3 – співам та 2 – гімнастиці. При чому вказувалося, що перші чотири предмети обов'язково мали викладатися до обіду, а це свідчить про те, що концентрація уваги та старанність у дітей були кращими в першій половині дня, тому більш складні заняття проводили саме в цей час [7, арк. 65].

Щодо забезпечення дитячих закладів шкільним приладдям, то в більшості, вони були не в повній мірі забезпечені, а вихованці були змушені ділити зошити, олівці, книги та інше зі своїми співмешканцями. Так, на засіданні виробничого осередку комуністичної партії державного заводу Пролетарій 6 березня 1923 р. було зазначено, що будинок для морально-дефективних дітей № 5 Запорізького округу на 30 чоловік був оснащений лише 2-ма букварями, а зошитів та олівців не було зовсім [7, арк. 50].

По досягненні вихованцями 15-ти років, їх переводили в професійні школи для отримання профільної освіти. За особливих причин, а саме, при невідповідності рівня розумового розвитку та підготовки до професійної освіти, діти могли залишитися в закладах до 18-ти років [2, арк. 28–29].

Окрім шкільних занять, вихованці закладів для дефективних дітей мали змогу приймати участь в позакласній роботі. Так, в Луганському основному дитячому будинку для правопорушників функціонували літературний, декламаційний, спортивний, політичний та природознавчий гуртки. І, як зазначалося у Звітній відомості про стан даного закладу, робота в гуртках йшла ефективно, діти виявляли неабиякий інтерес [11, арк.11].

Позакласна робота в дитячій трудовій сільськогосподарській колонії Українського Червоного Хреста при завгоспі “Софіївка” Запорізького округу була налагоджена на достатньо високому рівні. Заклад мав клуб з невеликою сценою та піаніно, де діти могли ставити вистави та проводити загальні збори. Вихованці закладу випускали стінну газету. З метою комуністичного виховання, в колонії працював інструктор з Дитячого руху, котрий займався гуртковою роботою та роботою в ланках. З цією метою, діти були розподілені на 4 ланки, зі 115 вихованців, віком від 6 до 17 років, 37 були прийняті в піонери, 8-ро поповнили лави Комуністичної Спільки Молоді. Кожний будинок, де жили діти, був обладнаний ленінським куточком, в колонії була відкрита дитяча бібліотека на 200 книжок, та політична бібліотека на 88 книжок. Комісія, котра перевіряла роботу колонії, визнавала за необхідне збільшення бібліотеки через придбання книг політ-

економічного характеру та журналів для колективу юних ленінців [6, арк. 103].

В трудколонії № 1 на хуторі Феофанія Київського округу вечорами влаштовували турніри гри в шахи та шашки між вихованцями та вихователями трудколонії. Силами вихованців та вихователів організовувалися свята 1 раз на 2 тижні. Найулюбленішим заняттям вихованців була сокольська гімнастика [12, арк. 3].

Дитячі заклади для дітей-правопорушників та дефективних дітей в першій половині 1920-хрр. ставили перед собою завдання не тільки соціалізації вихованців, прищеплення почуття колективізму, виховання в душі комуністичної ідеології та отримання загальної середньої освіти, але й надання трудового навчання та подальше працевлаштування.

Згідно зі статтею 181 Кодексу законів про народну просвіту затвердженого Президією ВУЦВК у жовтні 1922 р. в дитячих закладах обладнувались трудові майстерні, які слугували навчально-виховній меті [1]. Робота в Трудових майстернях надавала змогу не тільки отримати профільне навчання, але й забезпечити будинок необхідними продуктами праці.

Як правило, майстерні створювались в будівлях закладів для безпритульних правопорушників, де навчання проводилося майстрами зі спеціальною профільною освітою. Майстерні, зокрема, надавали освіту за наступними напрямками: столярна, шевська, швейна, ковальська та ін. Види і обсяг праці залежали від вікових особливостей дітей, їх психічного та фізичного розвитку і власне від характеру праці.

В дитячій трудовій сільськогосподарській колонії Українського Червоного Хреста при завгоспі “Софіївка” Запорізького округу працювали слюсарна, шевська, столярна, швейна та ковальська майстерні. Отримані продукти праці діти мали змогу використовувати у власному господарстві або продавати селянам за гроші. Отримані кошти колектив ділив між майстром, дитячим закладом та власне учасниками робочого процесу [6, арк. 103].

Таким чином, можна зробити висновок, що мережа будинків для дітей-правопорушників та дефективних дітей мала головним завданням перевиховання маргінального контингенту дітей в повноцінних членів суспільства. Але, невідповідне матеріальне забезпечення часто ставало цьому на заваді. Аварійний стан будівель та брак їх устаткування, недостатня кількість мануфактури, шкільного приладдя, продуктів харчування були перешкодою у виконанні навчального та виховного процесу. Але, не дивлячись на складний матеріальний стан закладів, державою в першій половині 1920-х рр. було поставлено завдання соціалізації вихованців, прищеплення їм почуття колективізму, отримання загальної середньої освіти, надання трудового навчання та подальше працевлаштування. З цією метою, в даних закладах розроблювалися спеціальні навчальні програми, адаптовані до розумових здібностей дітей, створювалися бібліотеки, організовувалася робота гуртків, трудових майстерень, самообслуговування. Все це позитивно впливало на вихованців закладів для дітей-правопорушників, вони мали змогу всебічно розвиватися, і найголовніше, поступово відучитися від безпритульного життя та “вulichних звичок”.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів о народном просвещении: Утвержден Постановлением ВУЦИК от 25.10.22 г.; введен в действие Постановлением ВУЦИК от 22.11.22 г. // СУ Украины. – 1922. – № 49.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 1676.
3. Виноградова–Бондаренко В. “Субкультура” безпритульних дітей 20–х років ХХ ст. / В. Виноградова–Бондаренко // Слово і час. – 2000. – № 6.
4. Анатольєва О. І. Профілактично–виховні методи боротьби з безпритульністю та злочинністю неповнолітніх в УРСР у 20–х роках / О. І. Анатольєва // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України: Науково–практичний збірник. – Спецвипуск до 290–річчя прийняття конституції Пилипа Орлика. – К., 2000.
5. ДАДО. – Ф. Р–2325. – Оп. 1. – Спр. 16.
6. ДАЗО. – Ф. Р–676. – Оп. 1. – Спр. 456.
7. Там само. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 22.
8. ДАДО. – Ф. Р–1512. – Оп. 1. – Спр. 10.
9. Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 854.
10. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1691.
11. ДАДО. – Ф. Р–2325. – Оп. 1. – Спр. 14.
12. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1701.
13. ДАЗО. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 74.
14. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 215.
15. ДАЛО. – Ф. Р–640. – Оп. 1. – Спр. 17.
16. Соловей М. О. Дитячі будинки Донбасу у 1943–1965 роках: монографія / М. О. Соловей, Л. Б. Лихачова. – Донецьк: “Нолідж”, 2010. – 296 с.

References

1. Kodeks zakonov o narodnom prosveshhenii: Utverzhen Postanovleniem VUCIK ot 25.10.22 g.; vveden v dejstvie Postanovleniem VUCIK ot 22.11.22 g. // SU Ukrainy. – 1922. – № 49.
2. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny (dali – CDAVO Ukrai'ny). – F.166. – Op.1. – Spr.1676.
3. Vynogradova–Bondarenko V. “Subkul'tura” bezprytul'nyh ditej 20–h rokov HH st. / V.Vynogradova–Bondarenko // Slovo i chas. – 2000. – № 6.
4. Anatol'jeva O.I. Profilaktychno–vyhovni metody borot'by z bezprytul'nistju ta zlochynnistju nepovnoolitnih v URSR u 20–h rokah / O.I. Anatol'jeva // Visnyk Akademii' praci i social'nyh vidnosyn Federacii' profspilok Ukrai'ny: Naukovo–praktychnyj zbirnyk. – Specvypusk do 290–richchja pryjnjattja konstytucii' Pylypa Orlyka. – K., 2000.
5. DADO. – F.R–2325. – Op.1. – Spr.16.
6. DAZO. – F.R–676. – Op.1. – Spr.456.
7. Tam samo. – F.785. – Op.1. – Spr.22.
8. DADO. – F.R–1512. – Op.1. – Spr.10.
9. Tam samo. – F.1. – Op.1. – Spr.854.
10. CDAVO Ukrai'ny. – F.166. – Op.2. – Spr.1691.
11. DADO. – F.R–2325. – Op.1. – Spr.14.
12. CDAVO Ukrai'ny. – F.166. – Op.2. – Spr.1701.
13. DAZO. – F.785. – Op.1. – Spr.74.
14. CDAVO. – F.166. – Op.1. – Spr.215.
15. DALO. – F.R–640. – Op.1. – Spr.17.
16. Solovej M.O. Dytjachi budynky Donbasu u 1943–1965 rokah: monografija / M.O. Solovej, L.B. Lyhachova. – Donec'k: “Noulidzh”, 2010. – 296 s.

Voloshynova A. V., postgraduate student of the Department of the Slavs History, Donetsk National University (Ukraine, Donetsk), anyavoloshinova@yandex.ru

Daily life of pupils of establishments for children with deviant behavior in Soviet Ukraine of early 1920–s

The objective of this study is research of daily life of pupils of the network of Soviet Ukrainian establishments for children with deviant behavior in early 1920–s. The methodological framework of the study includes the following methods: historical and genetic method, problematic and chronological method, as well as method of historical simulation. Special historical methods provided the author with the opportunity to fully present the material in clear coherence and logical completeness, and to describe the cause-and-effect relationship of the presence of children with deviant behavior on the streets, as well as to consider the process of their socialization. These methods also gave the opportunity to consider different aspects of daily life of the pupils of establishments for delinquent and disturbed children, including conveniences, specifics of education, recreation and leisure. The result of the study is the

determination of social and cultural needs of pupils of the establishments for children with deviant behavior in Soviet Ukraine of early 1920–s.

Keywords: *everyday history, homeless and uncared-for children, network of establishments for delinquent and disturbed children, deviant behavior.*

Волошинова А. В., аспирантка кафедри історії славян, Донецький національний університет (Україна, Донецьк), anyavoloshinova@yandex.ru

Повседневная жизнь воспитанников учреждений для детей с девиантным поведением в Советской Украине в первой половине 1920–х гг.

Целью данной работы является исследование повседневной жизни воспитанников сети учреждений для детей с девиантным поведением в Советской Украине в первой половине 1920–х гг. Методологическую основу работы составляют историко–генетический, проблемно–хронологический методы и метод исторического моделирования. Специальные исторические методы позволили автору представить материал в полной мере в четкой последовательности и логической завершенности, раскрыть причинно–следственные связи и закономерности появления на улице детей с девиантным поведением и процесс их социализации, воссоздать картину повседневной жизни воспитанников учреждений для детей–правонарушителей и дефективных детей в различных его аспектах – бытовые условия, специфику обучения и воспитания, отдыха и досуга. Результатом проведенного исследования является определение удовлетворения социально – культурных потребностей воспитанников учреждений для детей с девиантным поведением в Советской Украине в первой половине 1920–х гг.

Ключевые слова: *история повседневности, беспризорные и безнадзорные дети, сеть заведений для детей–правонарушителей и дефективных детей, девиантное поведение.*

* * *

УДК 355.233.23(430)“1941/1944”

Дробот М. В.

студент, Інститут історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), nickvadro@hotmail.com

ДО ПИТАННЯ РЕЛІГІЙНОЇМЕНТАЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯВ УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ (1941–1944 РР.): ТЕОРЕТИЧНО–ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджується теоретично–практичні аспекти питання релігійної ментальності німецького військовослужбовця на теренах окупованої України. Робиться спроба використати методологічні підходи історичного синтезу та “школи Аналіз” для відображення соціально–психічного стану німецького солдата в контексті релігійного життя України 1941–1944 рр.

Ключові слова: *військовослужбовець, “зривна ситуація”, ідеологія, ментальність, релігійність, релігійне життя, солдат.*

Актуальність дослідження пояснюється потребою з'ясування маловідомих аспектів історії німецького окупаційного режиму, а саме історії ментальності індивідууму військовослужбовця в контексті релігійного життя України та ідеологічного тиску Націонал–Соціалістичної Німецької Робочої Партії (NSDAP) у силах вермахту. Пропонована тема дослідження не знайшла відображення в сучасній історіографії, і без її розуміння висвітлення тогочасних подій залишаються неповними і однобічними.

Новизна дослідження полягає в розкритті ментальності військовослужбовця в контексті релігійного життя німецьких окупантів на території України в умовах воєнного часу і партійно–ідеологічного тиску НСДАП.

Метою статті є спроба показати духовно–історичний вимір перебування окупантів на території України, як індивідуумів із власною ментальністю, в умовах воєнного часу, а також простежити трансформацію професійної, політичної та духовної ментальностей суб'єктів цього дослідження в умовах окупації.

Ця розвідка належить до тієї когорти досліджень, що не мають константних методологічних підходів і апро-